

Izzivi in ovire brezdomk in brezdomcev pri iskanju in pridobivanju zaposlitve

Lina Berlot, Blažka Plahutnik Baloh in Aleksandar Jerinić

Brezdomci in brezdomke so posebej ranljiva skupina oseb na trgu dela, saj se poleg težav pri iskanju in pridobivanju zaposlitve soočajo še z drugimi neugodnimi življenjskimi okoliščinami. V raziskavi smo ugotavljali, kakšna je zaposlitvena zgodovina brezdomk in brezdomcev, kakšno je trenutno stanje proučevanega vzorca brezdomk in brezdomcev glede iskanja in pridobivanja zaposlitve ter kateri dejavniki brezdomkam in brezdomcem otežujejo ali onemogočajo iskanje, pridobivanje in obranjanje zaposlitve. V vzorec smo vključili sedem brezdomcev in dve brezdomki. Na podlagi intervjujev smo zaključili, da imajo udeleženci veliko delovnih izkušenj in da jih večina trenutno išče zaposlitev, vendar se pri tem srečujejo s številnimi ovirami. Med najpogostejše ovire, ki so jih izpostavili, spadajo neustrezno bivališče, starost, stigma in predsodki, neurejeno državljanstvo, zastarela znanja ter duševne težave in odvisnost. Menimo, da zaključke naše raziskave lahko uporabijo tisti, ki prihajajo v stik z omenjeno populacijo ter zanjo predstavljajo vir pomoči in podpore pri iskanju, pridobivanju ter obranjanju zaposlitve.

Uvod

Brezdomstvo je v Sloveniji v večji meri prisotno zadnjih dvajset let, vendar se je šele v zadnjem desetletju s porastom števila brezdomcev in brezdomk (v nadaljevanju brezdomcev) med njimi razvila specifična kultura življenja. Omenjeni porast v zadnjih dveh desetletjih lahko pripišemo gospodarski krizi, razširjeni privatizaciji stanovanjskega sklada in

posledično oteženim osebnim okoliščinam. Koncept brezdomstva kot socialne konstrukcije je namreč močno odvisen od ekonomskih, kulturnih, socialnih in političnih dogodkov v določenem času in prostoru (Dekleva in Razpotnik, 2007).

Struktura populacije brezdomcev se v zadnjih letih močno spreminja, saj danes med brezdomce spada vse več mladih, žensk, migrantov in ogroženih skupin. Med enega najpomembnejših dejavnikov brezdomstva uvrščamo zaposlitev – tako iskanje in pridobivanje kot tudi zmožnost ohranjanja zaposlitve. Ker se brezdomci, kot posebej ranljiva skupina, poleg iskanja dela spoprijemajo s številnimi okoliščinami, ki jim ta proces otežujejo, smo se odločili, da s pomočjo polstrukturiranih intervjujev podrobneje proučimo izzive in ovire brezdomcev pri iskanju in pridobivanju zaposlitve.

V intervjujih smo se osredotočili na dve večji področji. V prvem delu smo udeležence in udeleženke (v nadaljevanju: udeleženci) spraševali o njihovi zaposlitveni zgodovini (tj. ali so bili kdaj zaposleni, zakaj so prekinili delovno razmerje ...), v katerem smo zajeli tudi odnose na preteklih delovnih mestih. V drugem delu smo se osredotočili na trenutno stanje brezdomcev (tj. ali iščejo zaposlitev, na kakšen način, kakšne so ovire, skrbi ipd.). Za podrobnejši vpogled v okoliščine smo udeležence poleg osnovnih demografskih podatkov povprašali tudi o tem, kako dolgo so brezposelni in kako dolgo nimajo bivališča oziroma ustrezne namestitve.

Oblike brezdomstva

Definicije brezdomstva so zelo raznolike in se usmerjajo na različne vidike posameznikovega življenja. Medtem ko določene pod pojmom brezdomstvo zajamejo le odsotnost strehe nad glavo, je problem brezdomstva veliko širši. Brezdomci so posamezniki z izključeno možnostjo za pridobitev ali ohranitev ustreznega stanovanja, ki je kakovostno in varno. V skrajnih oblikah spijo na prostem in na ulicah. Hkrati so lahko nastanjeni v nekonvencionalnih prebivališčih, ki jim nudijo zgolj prenočišče. Med taka prebivališča uvrščamo kleti, stopnišča, zabojnike, mostove, podhode, šotore ali bivalne prikolice. Nekateri začasno prebivajo pri sorodnikih, prijateljih in znancih, drugi so v institucijah, iz katerih bodo izpuščeni v naslednjih dveh mesecih in nimajo zagotovljenega prebivališča.

Posamezniki, ki živijo v tovrstnih namestitvah, spadajo v skupino prikritih brezdomcev. Pogosto niso prepoznani kot brezdomci, saj imajo sicer neke vrste streho nad glavo, ampak ne posedujejo ali najemajo lastnega

bivalnega prostora. V javnosti niso zlahka opazni, težko jih zajamemo v statistične analize in ne prihajajo v stik z organizacijami za brezdomce. Čeprav je brezdomnih mnogo več moških kot žensk, so ženske zaradi različnih življenjskih okoliščin (npr. nasilja v družini) vse pogosteje del prikritega brezdomstva.

Za populacijo brezdomcev so značilne življenjske okoliščine, ki se pri normativni populaciji pojavljajo redkeje – večkrat so del psihiatrične oskrbe, vzgojnih zavodov, rejništev ali drugih oblik zunajdružinske vzgoje, zaporov, so bili spolno zlorabljeni in imajo težave z različnimi oblikami zasvojenosti. Njihove pomembne življenjske zveze so se prekinile, izključeni so bili iz šolskega sistema in so slabše usposobljeni za delo. Odkriti brezdomci se spoprijemajo z revščino, zadolženostjo, osamljenostjo in šibkimi socialnimi mrežami, pomanjkanjem družbene moči, brezposelnostjo, izključenostjo s trga dela ipd. Položaj brezdomstva hkrati pomeni izključenost z različnih življenjskih področij (Dekleva in Razpotnik, 2007).

Zaposlovanje brezdomcev

Ker problematika brezdomstva sega na vsa področja posameznikovega življenja, ki so hkrati med seboj tesno prepletena, je raziskovanje vzrokov in dejavnikov brezdomstva za izboljšanje življenj posameznikov zelo pomembno. Zaposlitev posamezniku omogoča ekonomsko stabilnost, na kateri lahko gradi ostale vidike svojega življenja. Z zaposlitvijo oseba dobi priložnosti samouresničevanja, samostojnega odločanja, novih znanj in širšega socialnega omrežja (Bras, 2010). Prav tako zaposlitev predstavlja finančni dohodek, ki je pomemben vir za zagotavljanje ustreznega bivališča in hrane. Različne smernice v Evropski uniji in drugje po svetu navajajo, da z ugotavljanjem pomembnih vidikov zaposlovanja brezdomcev lahko dobimo boljši vpogled v glavne težave in izzive, ki bi jih bilo v prihodnosti treba izboljšati z različnimi programi.

Brezdomci pri vključevanju na trg dela spadajo v ranljivo skupino oseb. To so tiste skupine posameznikov, ki se uvrščajo med prikrajšane delavce, resno prikrajšane delavce in invalide. Brezdomci se večkrat uvrščajo v vse tri omenjene kategorije. Med prikrajšane delavce spadajo osebe, ki v preteklega pol leta niso imele redno plačane zaposlitve in so prijavljene v vsaj eni evidenci Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje (v nadaljevanju ZRSZ) ali nimajo dokončane srednjega poklicnega oziroma tehniškega izobraževanja ali splošnega srednjega izobraževanja. Med prikrajšane delavce spadajo tudi osebe, ki so starejše od 50 let ali

živijo same in imajo enega ali več vzdrževanih članov. Po zakonu so resno prikrajšani delavci tisti, ki so bili zadnjih 24 mesecev ali več nezaposleni. V kategorijo invalidov so vključeni tisti, ki imajo na podlagi državne zakonodaje priznan status invalida ali pa priznано omejitev, ki izhaja iz telesnih, duševnih ali psihičnih okvar (Zakon o urejanju trga dela, 2010). Med ranljive skupine prebivalstva z večjo stopnjo tveganja Operativni program razvoja človeških virov za obdobje od 2007 do 2013 med drugimi uvršča tudi brezdomce.

Na podlagi življenjskih okoliščin so brezdomci skupina, ki se sooča s stigmatom in diskriminacijo, ki jim še dodatno otežujeta vključevanje v družbo (Trbanc, Boškić, Kobal in Rihter, 2003). Brezdomci zaradi življenjskih okoliščin težko pridobijo in obdržijo zaposlitev. Veliko jih spada med dolgotrajno brezposelne osebe, kar pomeni, da so na ZRSZ v evidenco brezposelnih prijavljeni eno leto ali več (ZRSZ, 2015). Dolgotrajna brezposelnost brezdomcev prinaša številne dodatne težave, kot so apatičnost, občutek nekoristnosti, nizka samopodoba in občutek brezizhodnosti. Posameznike je pogosto sram, kar privede v umik iz družbe. Slovenski brezdomci večinoma navajajo, da bi se, če bi dobili priložnost, takoj zaposlili (Rihter in Boškić, 2005). Strokovne službe imajo glede tega drugačno mnenje, saj menijo, da večina nima motivacije za delo in da so kot iskalci zaposlitve prijavljeni zato, da dobivajo denarno nadomestilo. Brezdomci sami kot ovire pri zaposlovanju navajajo svoj videz, govor (okrnjena raba slovnično ustreznega jezika), zdravje in pogoje dela. Zaradi daljše brezposelnosti in brezdomnega načina življenja posamezniki izgubijo delovne sposobnosti ali pa so te okrnjene. Prav tako pride do zmanjšanja poklicnih znanj, spretnosti in delovnih navad. Veliko jih ima težave s funkcionalno pismenostjo, kar se kaže pri pisanju prošenj, razumevanju navodil, izpolnjevanju obrazcev in branju vozniških redov (Trbanc idr., 2003).

Ukrepi za zaposlovanje brezdomcev na državni in evropski ravni

Posebni programi za pomoč pri zaposlovanju brezdomcev pri nas ni. Za tiste, ki so dolgotrajno brezposelni in brez doma, sta za ponovno vključitev na delovno mesto potrebni daljša psihosocialna in poklicna rehabilitacija. Pri tistih, ki so iz poklicnega okolja odsotni dalj časa, pogosto prihaja do izgube poklicnih sposobnosti, znanj in spretnosti, ki hkrati tudi zastarajo. Večina jih ima sicer za seboj kar nekaj let delovne dobe, vendar je ponovno vključevanje na trg delovne sile za brezdomce dolgotrajno in zahteva vključitev v različne programe za podporo, v sodelovanju s centri

za socialno delo, ZRSZ in drugimi (nevladnimi) organizacijami, ki so namenjene brezdomcem.

Dejanskih zaposlitev je pri brezdomski populaciji sicer malo, vendar obstajajo nekateri uspešni primeri. Če se posameznik ne želi zaposliti, strokovni delavci od njega ne zahtevajo prijave na uradu za delo kot iskalca zaposlitve. Tisti, ki se ne želijo zaposliti, menijo, da zaradi načina življenja na delovnem mestu ne bi zdržali osem ur, jim denarna socialna pomoč zadostuje, z "žicanjem" zaslužijo več kot z delom, imajo težave z zdravjem ipd. Tisti, ki se želijo zaposliti, navajajo, da bi za izboljšanje življenjske situacije potrebovali stanovanje, večjo zaščito s strani države oziroma zakonov v primeru diskriminacije na delovnem mestu ter pomoč pri osebnih težavah (Trbanc idr., 2003).

Na ravni Evropske unije reševanje brezdomstva in zaposlovanje urejajo s Svežnjem za socialne naložbe, ki posamezne države spodbuja k ustvarjanju dolgoročnih strategij za zagotavljanje stanovanj in preprečevanju deložacij. Prav tako preko Svežnja za socialne naložbe državam nudijo smernice za spoprijemanje z brezdomstvom na podlagi dobrih praks držav članic, spreminjajočem se stanju brezdomstva in ključnih elementov integriranih strategij brezdomstva (Evropska komisija, 2015).

O podobnih izsledkih o problemih zaposlovanja brezdomcev poročajo tudi tuje raziskave. Brezdomci tudi drugje po svetu kot ključne težave navajajo pomanjkanje delovnih mest, neredno plačo in slabe odnose z delodajalci. Eden glavnih dejavnikov, ki jim otežuje izhod iz brezdomstva, je nezadostno število delovnih mest, ki bi jim nudila stabilno finančno varnost (Shier, Jones in Graham, 2012). Slovenski brezdomci prav tako navajajo, da sicer opravljajo različna priložnostna dela, vendar se jim pogosto dogaja, da "delodajalci" dela, ki ga opravijo "na črno", na koncu ne plačajo (Trbanc idr., 2003). Oblike zaposlitve za skrajšani delovni čas ali za določen delovni čas brezdomcem ne zagotovijo stabilnega dohodka in finančne varnosti ter sredstev za stanovanje. Hkrati pa oblike zaposlitve za določen ali skrajšani delovni čas pomenijo redko in hkrati najboljšo priložnost za ponoven vstop na trg dela. Neredne oblike zaposlitve pomenijo neredno ali nižjo plačo, kar za skupino, ki navadno živi iz dneva v dan, povzroča dodatno življenjsko nestabilnost, zaradi česar na novem delovnem mestu običajno ne vztrajajo dolgo. Prav tako omenjene oblike zaposlitve pomenijo, da brezdomci največkrat prevzamejo delovna mesta, ki jih ne želi nihče drug. Delodajalci so pri zaposlovanju brezdomcev pomemben člen med njihovim trenutnim in bolj stabilnim življenjem.

Delodajalec, ki najame in podpira posameznika, ki je brez doma, lahko pomembno doprinese k izhodu iz njegove trenutne situacije (Shier idr., 2012). Brezdomci imajo tako v tujini kot tudi v Sloveniji večinoma negativne izkušnje z delodajalci. Zaradi stigme brezdomstva potencialni delodajalci oseb, ki jih poznajo kot brezdomce (predvsem v manjših krajih), ne želijo zaposlitve (Trbanc idr., 2003).

Z našo raziskavo želimo odkriti tiste dejavnike, ki brezdomcem otežujejo ali onemogočajo iskanje in pridobivanje zaposlitve, ter osvetliti ključna področja, ki v prihodnosti potrebujejo dodaten razvoj za učinkovito pomoč pri zaposlovanju brezdomcev v Sloveniji. Na podlagi izsledkov želimo ponuditi temelje, ki so lahko izhodišča za nadaljnje raziskave in učinkovito prenašanje ugotovitev v praktično delo z brezdomci. Poleg tega v Sloveniji obstaja malo raziskav, ki se osredotočajo na problem zaposlovanja brezdomcev. Namen naše raziskave je torej prispevati k boljšemu razumevanju dejavnikov, ki vplivajo na iskanje in pridobivanje zaposlitve slovenskih brezdomcev.

Na podlagi teoretskih izsledkov predhodnih raziskav smo si za naš projekt zastavili naslednja raziskovalna vprašanja:

1. *Kakšna je zaposlitvena zgodovina brezdomcev in brezdomk?*
2. *Kakšno je trenutno stanje brezdomcev in brezdomk glede iskanja in pridobivanja zaposlitve?*
3. *Kateri so dejavniki, ki brezdomcem in brezdomkam otežujejo ali onemogočajo pridobivanje zaposlitve?*

Metoda

Udeleženci

V raziskavo je bilo vključenih osem brezdomcev in dve brezdomki. Stari so bili med 22 in 60 let, s povprečno starostjo 44,1 let. Udeležence smo pridobili s pomočjo Društva X (zaradi varovanja osebnih podatkov udeležencev ime društva ni navedeno), in sicer po metodi kvotnega vzorčenja, kar pomeni, da smo želeli pridobiti od 9 do 12 udeležencev, enako zastopanih po spolu. Na povabilo se je odzvalo osem brezdomcev in dve brezdomki. Z vsemi povabljenimi smo izvedli intervjuje, vendar smo enega udeleženca zaradi statusa invalidsko upokojenega izključili iz končnega vzorca, saj na trgu dela ni več udeležen pri iskanju zaposlitve. Tako je bilo v končni vzorec vključenih sedem brezdomcev in dve brezdomki. Njihove demografske značilnosti prikazujemo v tabeli 1.

Tabela 1. Demografske značilnosti udeležencev v vzorcu

Koda	Spol	Starost	Izobrazba	Trajanje brezposelnosti	Trajanje brezdomstva
O1	Ž	50–59	srednja ekonomska šola	nekaj let	3 leta
O2	M	50–59	srednja gradbena šola	6 let	neustrezna namestitvev
O3	M	50–59	srednja gradbena šola	4 leta	neustrezna namestitvev
O4	M	40–49	srednja gradbena šola	11 let	neustrezna namestitvev
O5	M	60–69	srednja šola, nedokončan študij	23 let	neustrezna namestitvev
O6	Ž	20–29	osnovna šola	1,6 let	neustrezna namestitvev
O7	M	20–29	osnovna šola	/	7 let; neustrezna namestitvev
O8	M	20–29	gimnazija, nedokončan študij	6 mesecev	6 mesecev; neustrezna namestitvev
O9	M	50–59	srednja gostinska šola	9 let	9 let; neustrezna namestitvev

Opomba: Neustrezna namestitvev pomeni, da ima oseba bivališče, vendar iz različnih vzrokov večino časa tam ne prebiva. / pomeni, da ni podatka o trajanju brezposelnosti.

Pripomočki

Uporabili smo polstrukturirani intervju, torej smo vnaprej pripravljena vprašanja prilagajali glede na dano situacijo in odgovore udeležencev (npr. nekatera vprašanja smo izpustili ali za razjasnitev povedanega postavili še dodatna vprašanja). Udeležence smo spraševali po njihovih demografskih značilnostih (izobrazbi, starosti, delovnem statusu, trajanju brezdomstva), delovnih izkušnjah in delovnih razmerjih, trenutnem stanju (iskanju zaposlitve, ovirah, skrbeh pri iskanju zaposlitve, željah po spremembah pri delodajalcih) in prejemanju pomoči.

Postopek

Stopili smo v stik z zaposleno v Društvu X in jo prosili za posredovanje vabila za sodelovanje v raziskavi 9 do 12 brezdomkam in brezdomcem. Izvedba intervjujev je potekala v prostorih društva. Večino intervjujev smo zvočno posneli, v enem primeru pa smo odgovore udeleženke

beležili pisno, saj ni želela, da pogovor snemamo. Intervjuji so trajali različno dolgo (od sedem do 25 minut), odvisno od izčrpnosti odgovorov in pripravljenosti udeležencev za sodelovanje. Intervjuji so potekali v slovenščini, v treh primerih pa tudi v drugem tujem jeziku, in sicer takrat, ko smo presodili, da bi se z udeleženci lažje sporazumeli v njihovem maternem jeziku.

Na začetku smo udeležencem zastavili vprašanja glede demografskih podatkov, sledila so vprašanja glede preteklih zaposlitev, na koncu pa vprašanja glede trenutnega iskanja zaposlitve ter skrbi in ovir. Vrstni red vprašanj je bil pri posameznih udeležencih odvisen od njihovih predhodnih odgovorov in motivacije.

Po opravljenih intervjujih smo najprej izvedli delno transkripcijo intervjujev (tiste dele intervjuja, kjer odgovori udeležencev niso bili povezani z raziskovalno temo, smo izpustili). Nato smo pregledali transkripcije in kategorizirali odgovore udeležencev po zgoraj omenjenih vsebinskih sklopih, kot so si sledili v intervjuju: pretekle zaposlitve, pridobitev zaposlitve, prekinitev zaposlitve, odnos delodajalcev, odnos sodelavcev, trenutno iskanje zaposlitve, skrbi in ovire, pogled okolice, spremembe pri delodajalcih, sanjska zaposlitev, prejemanje pomoči. V naslednjem koraku smo posamezne kategorije združili v tri večje vsebinske sklope, in sicer glede na zastavljena raziskovalna vprašanja.

Rezultati

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati naše raziskave, in sicer po posameznih raziskovalnih vprašanjih ter vsebinskih sklopih. Za lažjo sledljivost so v opisih rezultatov udeleženci navedeni s šifro (npr. O1), zato si bralec pri razumevanju rezultatov lahko pomaga s podatki iz tabele 1 in tabele 2. Zaradi varovanja osebnih podatkov pri nekaterih podatkih o udeležencih ni navedene šifre.

Kakšna je zaposlitvena zgodovina brezdomcev in brezdomk?

Vsi udeleženci so bili v preteklosti zaposleni na vsaj enem delovnem mestu. Število različnih delovnih mest, trajanje posamezne zaposlitve in čas, za katerega je bila sklenjena pogodba o zaposlitvi, se pri posameznih udeležencih razlikujejo (tabela 2).

Tabela 2. Podatki o preteklih zaposlitvah brezdomcev in brezdomk

Udeleženec/ udeleženka	Delovno mesto	Trajanje zaposlitve	Čas, za katerega je bila sklenjena pogodba o zaposlitvi
O1	različna delovna mesta (restavracija, trgovina, gostinstvo)	skupaj 21 let	/
O2	gradbeno podjetje	15 let	nedoločen čas
	samostojni podjetnik (gradbeništvo)	15 let	nedoločen čas
O3	proizvodni obrat	15 let	nedoločen čas
	tri različna podjetja	/	določen čas
O4	gradbeno podjetje	22 let	nedoločen čas
O5	samostojni podjetnik – voznik taksija	6 let	/
	prodaja časopisov	/	/
O6	delo v lokalu, skladišču, slašničarni	prib. 2–3 mesece na vsakem delovnem mestu	določen čas
O7	delo v tujini (Anglija, Nemčija, Italija, Švica); gradbeništvo, strežba	najkrajša 2 mesece, najdaljša 1 leto	določen in nedoločen čas
O8	vzdrževalec računalniške opreme	/	nedoločen čas
O9	delo v poslovno- industrijskem sistemu	10 let	/
	delo v pisarni	6 mesecev	/

Opomba: / pomeni, da o tem nimamo ustreznih podatkov.

Udeleženci so zaposlitve pridobili na različne načine: preko ZRSZ, prek kadrovske štipendije po zaključeni srednji šoli, spletnih oglasov, telefonskih klicev ... Dva udeleženca (O1, O2) sta morala delovno mesto zapustiti zaradi stečaja podjetja, dva udeleženca (O3, O4) sta bila odpuščena, ker so v podjetju ukinili njuni delovni mesti. Udeleženca O5 in O9 sta morala prekiniti zaposlitev zaradi neurejenega statusa delovnega razmerja. Udeleženka O6 in udeleženec O8 sta sama dala odpoved zaradi specifičnih življenjskih okoliščin. Udeleženca O7 so odpustili.

Pet udeležencev in obe udeleženki poročajo o dobrih medosebnih odnosih z delodajalci na preteklih delovnih mestih. En udeleženec (O4) poroča o slabem odnosu, saj so ga odpustili z delovnega mesta. Udeleženec O5 je delal kot samostojni podjetnik, zato je bil sam svoj delodajalec. Vsi udeleženci poročajo o dobrih ali zelo dobrih odnosih s sodelavci.

Kakšno je trenutno stanje brezdomcev in brezdomkam glede iskanja in pridobivanja zaposlitve?

Štirje udeleženci (O3, O4, O7, O9) in ena udeleženka (O1) trenutno iščejo zaposlitev, eden zaradi neurejenega statusa izbrisane ne more uradno iskati zaposlitve, en želi nadaljevati s študijem, ostali ne iščejo zaposlitve iz drugih vzrokov (neustrezna namestitve; iščejo delo "na črno").

Štirje udeleženci, ki trenutno ne iščejo zaposlitve, so opisali svojo "sanjsko zaposlitev". Udeleženka O1 bi želela biti pevka, vendar se zaveda nerealnosti svoje želje. Udeleženec O2 bi želel iskati zaposlitev v gradbeništvu, kjer je delal v preteklosti, vendar za dostojno plačilo. Udeleženka O6 bi želela imeti svojo službo, kjer bi ustvarjala slike, vendar nima denarja za materiale. Udeleženec O8 bi želel zaposlitev na področju oblikovanja (računalništvo, aplikacije), kjer je v ospredju timsko delo.

Vseh devet udeležencev prejema pomoč v dnevnem centru Društva X. Pet (O1, O3, O4, O6, O7) jih prejema socialno podporo, udeležencu O8 pomoč nudijo v mestnem zavetišču, ena udeleženka (O6) prejema odškodnino, dvema udeležencema pomagata odvetnica in pravnik (O9). O2 ne prejema pomoči, ker meni: *»Ne želim zlorabljeni države.«*

Kateri dejavniki brezdomcem in brezdomkam otežujejo ali onemogočajo iskanje zaposlitve?

Bolj kot skrbi, so udeleženci navajali ovire, za katere menijo, da jim otežujejo oziroma onemogočajo iskanje in pridobivanje zaposlitve. Udeleženka O1 in udeleženec O2 sta kot oviro navedla svojo starost. Udeleženec O9 je povedal: *»Mladi vse dobijo, pa nočejo delati – jaz bi rad delal, ampak mi ne dajo možnost, hočejo mlajše.«* O1 je poleg starosti navedla še "zastarelost" znanja, težave z nemotiviranostjo pri iskanju zaposlitve in prvi stik s potencialnim delodajalcem. Mlajša udeleženka in udeleženec sta kot največjo oviro izpostavila neustreznost namestitve, saj se po končanem delavniku ne moreta vrniti v udobno in varno okolje, kjer je poskrbljeno za osnovne človekove potrebe. Udeleženki ter en udeleženec so poročali tudi o težavah z odvisnostjo in psihičnih težavah. Enemu udeležencu oviro pri iskanju in pridobivanju zaposlitve predstavlja to, da je zabeležen v kazenski evidenci. Dva udeleženca (O5, O9) imata težave pri urejanju ustreznega statusa (nimata slovenskega državljanstva in se posledično v Sloveniji uradno ne moreta zaposliti). En udeleženec ni izpostavil točno določenih ovir pri iskanju zaposlitve, vendar želi *»po čim krajši in čim lažji poti priti do denarja«*.

Dva udeleženca (O4, O7) in ena udeleženka (O6) poročajo, da na njihovo iskanje in pridobivanje zaposlitve vplivajo stigma in predsodki v družbi v zvezi z videzom (npr. tatuji, pirsingi), odvisnostjo in preteklostjo (prestanje zaporne kazni). Ostali udeleženci niso izpostavili vpliva pogleda okolice na njihovo pripravljenost za iskanje in pridobivanje zaposlitve.

Pet udeležencev je izrazilo želje po spremembah pri delodajalcih, in sicer sta dva (O4, O9) izpostavila nujnost sprememb predvsem na ravni vlade in zakonov. Pri tem sta imela v mislih spremembe glede urejanja državljanstva ter dokazovanja nekaznovanosti in ne neposredno sprememb zakonov o zaposlovanju. Udeleženec O7 v zvezi s spremembami pri delodajalcih meni: *»Morali bi postati bolj odprti do drugačnih ljudi, morali bi se jim prilagoditi.«* O3 je glede sprememb pri delodajalcih omenil: *»Vi bi morali te posnetke dati v javnost, da bi starejši zaposleni lažje prišli do zaposlitev. Delodajalci nočejo zaposlovati starejših zaradi let in delovne dobe.«* Udeležencu O2 je osebno vseeno glede delodajalcev, saj je tik pred upokojitvijo, vendar si želi, da bi bilo več delovnih mest za mlade: *»Za mlajše bi moralo biti več možnosti, da pridejo do zaposlitve. Mladim je težko, ker končajo šolo in nimajo službe v svojem poklicu.«*

Razprava

V sklopu prvega raziskovalnega vprašanja nas je zanimalo, kakšna je zaposlitvena zgodovina brezdomcev in brezdomk. Na podlagi rezultatov lahko zaključimo, da imajo vsi udeleženci razmeroma bogato zgodovino delovnih izkušenj in znanj, vendar jih zaradi številnih dejavnikov trenutnih življenjskih okoliščin ne morejo uporabiti za ponovno pridobivanje zaposlitve. Težave s pridobivanjem zaposlitve kljub razmeroma bogatim delovnim izkušnjam podpirajo ugotovitve drugih raziskovalcev, ki menijo, da problematika brezdomstva sega na vsa področja posameznikovega življenja, ki so hkrati med seboj tesno prepletena (Bras, 2010; Dekleva in Razpotnik, 2007).

Na podlagi trajanja brezposelnosti se vsi udeleženci uvrščajo med prikrajšane ali resno prikrajšane delavce, saj v preteklih šestih oziroma 24 mesecih niso imeli redno plačane zaposlitve, nimajo dokončanega srednjega poklicnega oziroma tehniškega izobraževanja ali splošnega srednjega izobraževanja, so starejši od 50 let ali živijo sami in imajo enega ali več vzdrževanih članov (Zakon o urejanju trga dela, 2010). Vsi razen enega udeleženca po kriterijih ZRSZ spadajo med dolgotrajno brezposelne osebe (ZRSZ, 2015). Z navedenimi ugotovitvami smo torej odgovorili na naše prvo raziskovalno vprašanje.

Pri drugem raziskovalnem vprašanju nas je zanimalo, kakšno je trenutno stanje brezdomcev in brezdomk glede iskanja in pridobivanja zaposlitve. Polovica udeležencev je povedala, da išče zaposlitev, kar se sklada s preteklimi ugotovitvami, da slovenski brezdomci v večini navajajo, da bi se, če bi dobili priložnost, takoj zaposlili (Rihter in Boškić, 2005). Tisti, ki trenutno ne iščejo zaposlitve, tega ne počnejo zaradi specifičnih življenjskih okoliščin, ki jim iskanje onemogočajo. Mednje sodijo neurejeno državljanstvo, starostne omejitve v povezavi z naravo poklica (prenaporno delo) in neustrezna namestitve.

Ti izsledki so skladni z ugotovitvami M. Trbanc idr. (2003), ki navajajo, da posamezniki, ki se ne želijo zaposliti, menijo, da zaradi načina življenja na delovnem mestu ne bi zdržali osem ur, imajo težave z zdravjem oziroma bi za izboljšanje življenjske situacije potrebovali ustrezno stanovanje. Nekateri udeleženci v naši raziskavi so sicer izpostavili, da opravljajo različna priložnostna dela "na črno", vendar je, kot navajajo tudi M. Trbanc idr. (2003), pri omenjenih oblikah dela v Sloveniji težava, da "delodajalci" dela, ki ga opravijo "na črno", na koncu ne plačajo. Pri raziskovanju trenutnega stanja glede iskanja zaposlitve so nekateri udeleženci izrazili nezadovoljstvo zaradi občutka lastne nekoristnosti kljub številnim izkušnjam, kar se sklada z navedbami L. Rihter in R. Boškić (2005), ki ugotavljata, da dolgotrajna brezposelnost brezdomcev prinaša apatičnost, občutek nekoristnosti in sramu, nizko samopodobo ter občutek brezizhodnosti. Predvsem starejši udeleženci so izrazili, da jim je težko, ker ne morejo podpirati družine, ali pa jih je sram, ker partnerka preživlja celotno družino brez njihove pomoči. Dva udeleženca in ena udeleženka so kot težavo pri trenutnem iskanju in pridobivanju zaposlitve izpostavili vpliv stigme in predsodkov v zvezi z videzom, odvisnostjo ter preteklim prestajanjem zaporne kazni. Soočanje s stigo in diskriminacijo brezdomcev, ki jim še dodatno otežujeta vključevanje v družbo, v svojih ugotovitvah izpostavljajo tudi drugi raziskovalci (Dekleva in Razpotnik, 2007; Trbanc idr., 2003). Na podlagi teh izsledkov smo prav tako odgovorili na naše drugo raziskovalno vprašanje.

V sklopu tretjega raziskovalnega vprašanja nas je zanimalo, kateri dejavniki brezdomcem in brezdomkam otežujejo ali onemogočajo pridobivanje zaposlitve. Starejši udeleženci so kot glavno oviro izpostavili svojo starost in zastarelost znanja. Predvsem za starejše bi bila za ponovno vključevanje na delovno mesto potrebna daljša psihosocialna rehabilitacija in poklicna rehabilitacija. Tudi izsledki slovenskih raziskovalk namreč potrjujejo, da pri tistih, ki so iz poklicnega okolja odsotni dalj časa, pogosto prihaja do izgube ali okrnjenosti poklicnih sposobnosti, znanj in spretnosti, ki hkrati tudi zastarajo (Trbanc idr., 2003).

Starejša udeleženka je kot težavo navedla tudi nemotiviranost, ki je, kot navajata L. Rihter in R. Boškić (2005), pogosto posledica dolgotrajne brezposelnosti. Omenjena udeleženka je izpostavila tudi težave pri prvem stiku z delodajalcem, ki ga ne zna vzpostaviti na ustrezen način. Prav tako je povedala, da jo po prvem razgovoru nikoli ne pokličejo za nadaljnje selekcijske postopke oziroma jo na prostem delovnem mestu ne zaposlijo. Omenjena ovira se sklada z izsledki tako tujih kot slovenskih raziskovalcev, ki navajajo, da imajo brezdomci zaradi stigme s strani delodajalcev pri iskanju zaposlitve večinoma negativne izkušnje (Shier idr., 2012; Trbanc idr., 2003).

Mlajša udeleženka in udeleženec sta kot največjo oviro izpostavila neustreznost namestitve, saj se po končanem delavniku ne moreta vrniti v ustrezno bivalno okolje. Najnižje plačana dela, oblike zaposlitve za skrajšani delovni čas ali za določen delovni čas brezdomcem ne zagotovijo stabilnega dohodka in finančne varnosti ter sredstev za bivališče (Shier idr., 2012).

Prav ustrezna namestitev pa je pogosto osnovni pogoj za to, da si posameznik lahko uredi življenje in pridobi zaposlitev. Nekateri udeleženci so kot ovire navajali tudi specifične življenjske okoliščine, kot so prestajanje zaporne kazni, neurejeno državljanstvo, težave z odvisnostjo ter psihološke in psihiatrične težave. Omenjene življenjske okoliščine, ki so za splošno populacijo nenormativne (Dekleva in Razpotnik, 2007), posameznikom še dodatno otežujejo ponoven vstop na trg dela in zmožnost obdržati zaposlitev.

Podatki v naši raziskavi so bili pridobljeni na majhnem vzorcu brezdomcev in brezdomk v večjem slovenskem mestu, zbirali pa smo jih v dnevnem centru društva, zato ugotovitev naše raziskave ne moremo posploševati na celotno populacijo te ciljne skupine. Prav tako imajo naše ugotovitve omejeno zunanjo veljavnost, saj smo intervjuje izvedli v točno določenih pogojih. Morda bi prišli do drugačnih zaključkov, če bi podatke pridobili v drugem okolju in časovnem obdobju. Naše vzorčenje zaradi točno določenega kraja zbiranja podatkov ni popolnoma naključno. V primeru uporabe katere druge metode vzorčenja (npr. po metodi snežne kepe), bi najverjetneje dobili drugačne podatke, kot smo jih pridobili z omenjeno metodo vzorčenja.

Zaključek in napotki

Ugotovitve naše raziskave kažejo, da so brezdomci pripravljene iskati zaposlitev in jo poskušajo pridobiti, vendar pri tem naletijo na številne ovire, ki jim proces iskanja otežujejo oziroma onemogočajo. Predvsem so v ospredju

težave z neustrezno namestitvijo, neurejena dokumentacija in državljanstvo, stigma in predsodki s strani družbe, v nekaterih primerih tudi odvisnost in duševne težave brezdomcev. Zaključki raziskave lahko služijo vsem tistim, ki prihajajo v stik z omenjeno populacijo ter zanjo predstavljajo vir pomoči in podpore pri iskanju in pridobivanju zaposlitve.

Ključnega pomena je, da na podlagi ugotovitev naše raziskave delodajalci in zakonodajalci ozavestijo težave, s katerimi se srečujejo brezdomci, in prepoznajo ter upoštevajo njihove potrebe pri iskanju in pridobivanju zaposlitve. Pomembno je, da poskusimo brezdomce opolnomočiti na več ravneh, tako na zakonodajni kot tudi na socialni in psihološki ravni, saj le na ta način lahko brezdomci ponovno postanejo samostojni posamezniki, ki se aktivno vključujejo v družbo.

Ukrepi na področju zaposlovanja brezdomcev

Raziskovanje problema zaposlovanja brezdomcev je pomembno, saj lahko le z odkrivanjem dejavnikov, ki so vzrok za brezposelnost brezdomcev, pripomoremo k odpravi problematike brezdomstva. Kot posledica trenutne globalne ekonomske situacije se bo v prihodnosti najverjetneje vse več posameznikov znašlo v položaju, ko bodo brezposelni, brez stabilnega bivališča oziroma ustrezne namestitve, in bodo morda primorani živeti na cesti. Z raziskovanjem problematike brezposelnosti brezdomcev lahko vplivamo na zmanjševanje stigmatizacije te ciljne populacije, saj osvetlimo in z dokazi podkrepimo razloge za pojav brezdomstva (npr. z raziskavo ugotavljamo, da se brezdomci želijo zaposliti in zaposlitev iščejo, čeprav splošna javnost nima takšnega mnenja). Raziskovanje omenjenega problema je lahko podlaga za oblikovanje ukrepov za pomoč brezdomcem ter posledično zmanjševanje brezdomstva in z njim povezanih pojavov (npr. odvisnost, kriminalna dejanja, zdravstvene težave ...).

Na podlagi izsledkov naše in drugih raziskav bi bilo na področju reševanja težav brezdomske populacije treba podrobneje pogledati delovanje in izpolnjevanje nalog različnih institucij (CSD, ZRSZ, nevladne organizacije), ki so vključene v takšno ali drugačno pomoč brezdomcem. Večino pomoči, kot so izpostavili tudi naši udeleženci, žal še vedno prejemajo predvsem s strani nevladnih organizacij. Prav tako bi bilo dobro raziskati, na katerih psiholoških področjih in na kakšen način lahko pri posameznikih lajšamo težave in krepimo njihova močna področja.

Menimo, da bi bilo za učinkovitejše zaposlovanje brezdomcev potrebno več pomoči namenjati njihovi psihološki, fizični, socialni in poklicni rehabilitaciji. Slednje lahko dosežemo preko psihosocialne pomoči, pomoči pri iskanju ustrezne namestitve, urejanju finančnih težav in pomoči pri ponovnem vzpostavljanju socialnih mrež.

Za lažjo poklicno rehabilitacijo je posameznikom treba omogočiti obiskovanje tečajev, na katerih lahko posodablajo svoja znanja in se opolnomočijo na področju računalniške pismenosti. Za opolnomočenje bi bilo posameznikom in posameznicam treba ponuditi brezplačno psihološko svetovanje, s katerim bi lahko odpravili ali olajšali nekatere težave, ki so pogosto vzrok za njihovo brezposelnost (npr. odvisnost od alkohola in drog, različne oblike duševnih motenj ...).

Nekateri brezdomci menijo, da so njihova znanja zastarela, zato bi jih morali vključevati v programe, ki bi jim omogočali osveževanje znanja in s tem večjo konkurenčnost ostali populaciji pri iskanju zaposlitve. Ker se številni še nikoli niso srečali s selekcijskim postopkom v okviru zaposlovanja, bi lahko začetne ovire nepoznavanja procesa odpravili s poskusnimi/simulacijskimi selekcijskimi intervjuji in svetovanjem glede pisanja življenjepisov ter odgovorov na vprašanja v intervjuju.

Glede na to, da je brezdomstvo problem, ki posega na vsa področja posameznikovega življenja, bi bilo poleg konkretnih ukrepov zagotavljanja primernih bivališč (npr. nudenje varne nastanitve v za brezdomce namenjenem objektu) določene težave treba odpravljati tudi na državni ravni, a država na področju zaposlovanja brezdomcev trenutno ni aktivna. Konkretno lahko ta pomoč poteka preko namenjanja dodatnih sredstev nevladnim organizacijam, ki se ukvarjajo z brezdomci, dodatnih usposabljanj na Centrih za socialno delo za odpravljanje predsodkov zaposlenih in posodabljanja zakonov v namen lažjega reševanja težav brezdomske populacije.

Naše ugotovitve bi lahko koristile sistemu ZRSZ in tamkajšnjim zaposlenim, ki vodijo evidenco iskalcev zaposlitve, da bi ob upoštevanju potreb in pogojev brezdomcev oblikovali ustrezne postopke za iskanje in pridobivanje zaposlitve te ciljne populacije. Prav tako bi ugotovitve naše raziskave služile organizacijam, ki se ukvarjajo z delom z brezdomci, da bi bolje razumele težave, dileme in izzive, s katerimi se pri iskanju zaposlitve soočajo njihovi uporabniki in uporabnice, ter jim nudili čim bolj učinkovite strategije

pomoči (tako pri zaposlovanju kot na splošno). Udeleženci so namreč med intervjuji začutili potrebo po pripovedovanju svoje življenjske zgodbe, zato da bi jim prisluhnil, jih poskusili razumeti in jim nudili podporo. Ugotovitve raziskave bi lahko bile tudi izhodišče za uvajanje sprememb na področju zakonodaje, in sicer tako glede zagotavljanja ustreznih bivališč brezdomcev in nudenja ekonomske ter psihosocialne podpore kot tudi glede pomoči pri ohranjanju konkurenčnosti na trgu dela.

Literatura

- Bras, K. (2010). *Dolgotrajno brezposelne osebe na ZRSZ*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje.
- Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007). Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega. *Socialna pedagogika*, 11(1), 1–35.
- Evropska komisija (2015). *Policy roadmap for the implementation of the social investment package*. Bruselj: Evropska komisija.
- Rihter, L. in Boškić, R. (2005). Možni ukrepi za dvig zaposljivosti: primer brezdomcev in oseb, zasvojenih z nedovoljenimi drogami. *Teorija in praksa*, 42(1), 192–211.
- Shier, M. I., Jones, M. E. in Graham, J. R. (2012). Employment difficulties experienced by employed homeless people: labor market factors that contribute to and maintain homelessness. *Journal of Poverty*, 16, 27–47.
- Trbanc, M., Boškić, R., Kobal, B. in Rihter, L. (2003). *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji – možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb* [raziskovalno poročilo]. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Vlada Republike Slovenije (2008). *Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013*. Ljubljana: Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko.
- Zakon o urejanju trga dela //ZUTD/ (2010). Uradni list RS, št. 80 (12. 10. 2010). Pridobljeno s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/100223>
- Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (2015). *Dolgotrajno brezposelne osebe*. Ljubljana: ZRSZ.